

Siviilioikeuden professori valtiomiehenä

Heikki Halila

Professori ja valtiomies – Toivo Mikael Kivimäki

Warelia 2024. 687 sivua.

Merkittävien lakimiespoliitikkojen elämäkerroissa henkilön lakimiesura jää yleensä sivuun. Toisin on Heikki Halilan T. M. Kivimäestä (1886–1968) kirjoittamassa elämäkerrassa. Kivimäki tunnetaan lähinnä sotien välisenä aikana pisimpään toimineen hallituksen pääministerinä sekä välirauhan ja jatkosodan aikaisena Suomen lähettiläänä Berliinissä – ja tietysti sotaan syylliseksi tuomituna. Ennen valtiollisia tehtäviä hän toimi siviilioikeuden professorina. Halilan kertomuksessa Kivimäen urasta ja elämästä tämän oikeustieteellinen ajattelu ja toiminta ovat vahvasti esillä. Tämä ilmenee jo teoksen otsikosta, jossa professori esiintyy ennen valtiomiestä.

Tällaiseen painotukseen Heikki Halilalla on ollut erinomaiset edellytykset. Hän on itse toiminut Helsingin yliopistossa siinä samassa siviilioikeuden professorin virassa, jossa myös Kivimäki aikanaan toimi. Tuloksena on kokonaisvaltainen teos, jossa Kivimäki esiintyy yhtä lailla asianajajana, väitöskirjatutkijana, lainvalmistelijana, pankinjohtajana ja professorina kuin valtiomiehenäkin.

Kestävimmät ansiot oikeustieteen alalla Kivimäki hankki siviilioikeuden yleisten oppien systematisoijana, mutta hän teki jo nuorena tutkijana urauurtavaa työtä asianajo- ja työoikeuden alalla. Sotasyyllisyystuomiota kärsiessään hän kirjoitti vankilassa ensimmäisen kotimaisen esityksen tekijänoikeuksista.

Politiikassa Kivimäki toimi aluksi kansanedustajana vaikutusvallaltaan kookaan suuremmissa edistyspuolueissa. Se edusti vasta itsenäistyneessä Suomessa nuorsuomalaista liberalismia ja tasavaltaisuutta konservatiivisemman ja monarkistisen kokoomuksen vastapainona.

Halilan tavasta kirjoittaa poliittista historiaa ei ole millään lailla havaittavissa sitä, että hänellä ei ole varsinaista historiantutkijan koulutusta. Hän taustoittaa poliittista tapahtumista historian ammattilaisen tavoin ja hallitsee suvereenisti alan niin muistelma- kuin tutkimuskirjallisuudenkin. Tämä ilmenee jo vaikuttavan laajasta kirjallisuusluettelosta ja kirjan yli kahdesta tuhannesta viitteestä. Sama koskee sotahistoriaa Kivimäen Berliinin-vuosien osalta.

Tutkimuksena teos nojautuu vahvasti olemassa olevaan kirjallisuuteen. Arkiistolähteistä Halila viittaa suoraan lähinnä Kivimäen lähettiläsraportteihin. Kysymys on siten eräänlaisesta kvalitatiivisesta metatutkimuksesta, jollainen so-

* *Aki Rasilainen*, OTT, VTL, dosentti, Turun yliopisto; hovioikeudenneuvos, Itä-Suomen hovioikeus.

veltuu hyvin elämäkertakirjoittajan tarpeisiin. Koko Kivimäen elämän mittainen ajanjakso on hyvin pitkä, eikä elämäkerran kirjoittaja voi pysäyttää kertomustaan selvittääkseen yksityiskohtaisesti arkistolähteistä jotakin sellaista poliittisen historian käännekohtaa, joka saattaisi lukevaa yleisöä erityisesti kiinnostaa.

Jo tehtyyn tutkimukseen nojautumisessa on kääntöpuolena se, ettei kirjoittajalla ole juurikaan edellytyksiä esittää uusia tulkintoja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että Halila olisi muiden tutkijoiden vietävissä. Hän käyttää kirjallisuutta taitavasti asettamalla eri tutkijoiden käsityksiä vastakkain ja antaa niistä oman perustellun arvionsa.

Lukukokemusta Halila elävöittää vertaamalla osuvasti menneisyyden ilmiöitä ja ammatillisia menettelytapoja vastaaviin omana aikanamme. Historiantutkimuksen tarkoituksena onkin juuri oman aikamme suhteellisuuden tajun parantaminen. Menneisyys ja sen ilmiöt voivatkin esiintyä omaan aikaamme nähden erilaisuutena, samanlaisuutena tai analogisuutena.

Lukija jää kaipaamaan kuitenkin vielä toista keinoa, jolla tuoda menneisyyden toimija lähelle ja saada tämä omalla äänellään puhuttelemaan suoraan oman aikamme lukijaa – nimittäin suoria lainauksia Kivimäen kirjoituksista lähteissä. Vaikka systemaattiseen arkistotyöskentelyyn ei ole ollut tarvetta, olisi yksittäisiä arkistolähteitä voinut käyttää tähän tarkoitukseen. Uskoisin, että myös lähetiläraportteja olisi ollut mahdollista käyttää intensiivisemmin osoittamaan, minkälaiset ajattelu-, toiminta- ja reagointitavat vaihtelevissa tilanteissa olivat ominaisia nimenomaan Kivimäen diplomatialle.

Historiassa tapahtumat saavat merkityksensä myöhemmistä tapahtumista. Myöhempi tapahtumienkulku paljastaa, mikä aikaisemmassa tapahtumisessa on ollut muistamisen ja kertomisen arvoista. Se myös määrää, minkälaiset kysymykset aikaisemmassa tapahtumisessa ovat mielekkäitä ja pohtimisen arvoisia. Kun nyt tiedämme, että Suomi talvisodan jälkeen jatkosodassa soti uudestaan Neuvostoliittoa vastaan nyt natsi-Saksan rinnalla, on varsin kiinnostava kysymys, milloin ja miten Suomen lähentyminen Saksaan alkoi. Hitler ja Stalin olivat elokuussa 1939 sopineet Suomen kuuluvan Neuvostoliiton etupiiriin, minkä vuoksi Saksa ei ollut auttanut Suomea talvisodassa.

Maailmansodan jälkeisessä historiankirjoituksessa Suomessa ei myönnetty, että mitään lähentymistä olisi Suomen omien valintojen vuoksi edes tapahtunut. Suomen oma päätösvalta tapahtumienkulussa selitettiin rajoitetuksi, jolloin ”Suomi tempautui suurpolitiikan pyörteisiin niin kuin vuolas Suomen joki tempaa mukaansa ajopuun”. Ulkomaisten tutkijoiden kritiikin vuoksi tätä kuuluisaa ajopuuteoriaa muunneltiin sittemmin 1960-luvulla varovasti ”koskiveneteoriaksi”, jossa jonkinlaisia omiakin valintoja tunnustettiin tehdyksi. Ajopuuteorian upotti pohjaan lopulta vuonna 1987 Mauno Jokipiin huolelliseen ja yksityiskohtaiseen lähdekritiikkiin perustunut teos *Jatkosodan synty*.

Aivan uppotukiksi tuo teoria ei ole silti suostunut jäämään. Halila näyttäisi kehittelleen siitä uudenlaisen muunnelman. Tässä niin ikään vesistöissä kulkemi-

seen viittaavassa metaforassa Suomi ei ole vuolaassa joessa eikä koskessa, vaan Saksan ”vanavedessä”. Halila nimittäin kuvaa useissa kohdin Suomen välirauhan aikaista politiikkaa Saksan vanaveteen ”joutumisena”, ”ajautumisena”, ”asettumisena” tai ”asemoitumisena”.

Halila selostaa valaisevasti ja uskottavasti Kivimäen vaikeaa välirauhan aikaista tehtävää lähentää Neuvostoliiton painostamaa Suomea vielä vastahakoisesti suhtautuneeseen Saksaan. Neuvostoliiton ulkoministeri Molotov käänti Hitleriltä lupaa uuteen sotaan Suomea vastaan, koska ei ollut Suomen talvisodan torjuntataistelun vuoksi vielä saanut sitä kaikkea, mistä hän oli Saksan ulkoministeri von Ribbentropin kanssa sopinut elokuussa 1939 neuvostohallitukselle kuuluvaksi.

Vasta kun Saksa tarvitsi pohjoisia joukkojaan varten Suomen kanssa kauttakulkusopimuksen, jota vastaan Suomi saisi Norjan sotaretkellä takavarikoituja aseita, Kivimäki alkoi toiveikkaaksi: Saksa ei enää jättäisi Suomea yksin. Joulukuussa 1940 sotamarsalkka Hermann Göring vakuutti Kivimäelle, ettei Saksa sallisi puna-armeijan uutta hyökkäystä Suomeen. Tämän jälkeen Suomen sotilasjohto vihittiin jo alkuvuodesta 1941 operaatio Barbarossan yksityiskohtiin ja tehtäviin sen toteuttamisessa. Näissä neuvotteluissa Kivimäki ei ollut mukana.

Kivimäki joutui kuitenkin asemansa vuoksi vastaajaksi sotasyllisyysoikeudenkäyntiin. Sodanjohto Mannerheimia myöten välttyi syytteeltä, vaikka sotaan syyllisten rankaisemisesta annetussa laissa tuomittaviksi säädettiin ne, jotka ”ratkaisevalla tavalla” olivat vaikuttaneet Suomen joutumiseen sotaan vuonna 1941. Halilan mukaan Urho Kekkonen oli ratkaisevasti vaikuttanut siihen, että Kivimäki joutui syytetyksi.

Kivimäkeä ei kuitenkaan tuomittu tuon lainkohdan nojalla vaan siitä, että hän olisi lähettiläsraporteillaan ”estänyt sodan aikana rauhan aikaansaamista”. Hän sai lopulta viiden vuoden vankeustuomion, vaikka koeäänestyksessä hänet olisi vapautettu syytteestä. Halila arvioi eri käsityksiä siitä, miten ja miksi tähän tulokseen lopulta päädyttiin. Rangaistuksen suorittuaan Kivimäki palasi yliopistollisiin tehtäviinsä.

Kokonaisuutena Halilan teos on sujuvasti ja mukaansatempaavasti kirjoitettu. Kirjoittajan tavanomaisesta poliittisen historian tutkijasta poikkeava tausta tuo kerrontaan uudenlaisia sävyjä, jotka epäilemättä vastaavat juristilukijakunnan mieltymyksiä.

Aki Rasilainen